ПОЗИЧЕНЕ І ВЛАСНЕ: ТЕМАТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФЕЙЛЕТОНІВ Р. КУПЧИНСЬКОГО

Л.Б. Сирота

У статті розкрито тематику і особливості стилю публікацій Р. Купчинського у львівській газеті „Діло”, які у 1924 – 1939 рр. були об’єднані у рубрику „Відгуки дня”.

Перші, як і наступні публікації Романа Купчинського у часописі „Діло”, засвідчили, що гумор і сатира вагомо допомагають йому виявити і укрупнити ті проблеми, на які необхідно було звернути увагу у міжвоєнний час. Кмітливий, уважний до всього, письменник майстерно поєднував різні способи художньої подачі матеріалу – від публіцистичного і реалістично-побутового до суто естетського. Він використовував найрізноманітніші художні засоби і в органічному поєднанні лірики, публіцистики, патетики, трагедії, іронії з гумором і з сатирою творив свій стиль.

За сюжетно-композиційною специфікою прозу Р. Купчинського умовно можна поділити на кілька груп. По-перше, виділимо твори ознайомлювального характеру зі спробами аналізу. Саме вони домінують у творчості письменника. У них автор, вдаючись до гумористично-жартівливих описів, порад, з неабиякою вигадливістю хронологічно відкриває особливості діяльності окремих людей, функціонування установ, продажу продукції, життя у провінції тощо. По-друге, у його прозовому доробку досить примітні фейлетони і оповідання про життя простих галичан з композиційно-оповідною свободою, де відсутня логічна заданість. Якщо в першій групі текстів автор зумів осучаснити і оживити гумором оповідання, огляди, відгуки, наблизити до сучасника спогади, то в останніх створював картини здебільшого за законами анекдоту і усмішки.

Щодо тематики, то часто торкаючись, наприклад, одних і тих же подій, свят (наприклад, карнавали, бали, зимові вечорниці), Р. Купчинський не творив тематичного тавтологізму, оскільки розкривав різні проблеми. З гумором розповідаючи про різні заходи, письменник обирав лаконічну форму, рвучку фабулу і динамічно-правдивий, рідко романтичний або прогностичний [18; 11] сюжет, що розвивається протягом кількох хвилин, годин, загалом не більше половини дня або довшого часу, показаного дуже фрагментарно. Розмови між його героями, найрізноманітніші ситуації ореальнюються у конкретних приміщеннях (концертних залах, фойє, Народних домах, кав’ярнях, готелях) і на вулицях. Інколи автор звертався до ретроспекції.

Все, про що Р. Купчинський розповідав, не було нудним, навпаки – зрозумілим, цікавим. Оскільки жителі Львова міжвоєнного періоду, свідомість яких переповнена сухою газетною інформацією, прагнули іншого, наприклад, ліричного або ж дошкульного, ексцентричного, підходу до світу, впізнавали у художніх образах письменника себе.

Численні життєві фрагменти: розмови про політику, культуру, п’яні базікання чи просто нісенітниці героїв, думки самого Р. Купчинського інколи нагадували автоматичний запис почутого, були якнайточнішим свідченням найважливіших подій 1920 – 1930-х рр. У фейлетоні „Каварняна астрономія” (1924) автор зафіксував потік пояснень священика про рух небесних тіл. Безперечно, вони безглузді, оскільки робить це не фахівець, і по-дурному смішні. Окреслену ситуацію читач змушений обдумувати, оскільки вона на прикладі смішного спонукає до філософських висновків: п’ятнадцятихвилинне затемнення місяця може негативно вплинути на соціальне становище людей, а отже – вічне і буденне завжди поряд.

І в тематиці, і в жанрах Р. Купчинський – прозаїк і публіцист різноманітний. Для підтвердження нашої думки наведемо приклад. Він неодноразово наголошував на сірості Львова, коли невесело думалося про втрачені можливості, несправджені надії,

однак, створюючи неповторні смішні і гострі ситуації чи образи героїв, у яких проявляється їх висока мораль і любов до свого народу, показував надзвичайно доброзичливе і мирне місто. Письменник найбільш негативний образ Львова подав у нарисі „На свіжий воздух”: „Чоловік мало зі скіри не вискакує, коли може на часок покинути оцю здеградовану столицю, з її порохами, безрадними радними, ненайманим Найманом і Полтвою. А коли за містом наткнешся на правдиву сільську шопу, бачиш, на скільки вона красша від тих щоденних патріотичних шоп, які місто уряджує на свою славу і на свій рахунок” [22].

Р. Купчинський дуже цікаво будував свої образи і штампи-фони та водночас руйнував їх. Його тематика варіювалася навколо певних проблем і водночас залишалася оригінальною. Своє багатство вона знаходила у мінливості і розвитку подій, явищ, переживань, а також пейзажів. Не важко визначити коло тем, тих багатьох тем, що пов’язують його творчість із міжвоєнною дійсністю. І чим акцентованішою є тематика, тим більше визначається і виокремлюється істотне, духовне і душевне, динаміка міркувань, настроїв, почувань, способів поведінки представників різних національностей Львова.

Героїв фейлетонів Р. Купчинського, „інтерпретаторів” активного життя міжвоєнного Львова, можемо поділити приблизно на дві групи, у яких нема місця відсторонено-байдужим. Це, по-перше, співчуваючі – своєрідні романтики, що ідеалізують і заздрять бурхливій діяльності своїх сучасників за кордоном, і, по-друге, ті, що засуджують експансію і реально дивляться на міжнародні й національні проблеми. На зовнішність героїв письменник мало звертає уваги, оскільки головним було показати, як енергія і натиск діячів міжнародного рівня (не тільки українських і польських) здатні зруйнувати спокій Галичини.

Нахил Р. Купчинського до лаконічної психологічної характеристики, насиченої щоденною конкретикою розповіді або полемік, проявлявся чи не у кожному політичному чи культурознавчому фейлетоні, коли необхідно було відтворити напругу у суспільстві, найрізноманітніші емоції, хвилювання, ставлення, прагнення, ілюзії партій, окремих політиків і громадських діячів тощо. Наприклад, типовою була така структура речення: „Карнавал за плечима, кріза під дверима – хоч сядь і плач” [19]. Часто епізодично, швидкозмінними діалогами, обірваними фразами, подекуди логічним аналізом подій, поверненням героїв у минуле чи шляхом заглядання у їхнє майбутнє, чіткими епітетами та іншими художніми засобами Р. Купчинський змальовував найтиповіше у людині, а відтак у галицькій суспільно-політичній дійсності, не забуваючи і про такі деталі, як зовнішність, речі побуту, освіта, професійна зайнятість, мова героїв тощо. Перш за все він творив живі ситуації і портрети людей з усіма сильними і слабими, позитивними і негативними рисами їхніх характерів. Усіх його героїв об’єднувала активність і комунікабельність. Автор уникав наслідувань і відповідно відомих у літературі типів героїв, характеристик подій, явищ, інституцій. Ось як зі сміхом оригінально писав про розкол в комуністичній партії Західної України та інших прорадянських інституцій: „К. П. З. У. Комуністична Партія Західної України „розбраталися” на двоє як завіса церковна. Дерлися собі люди до очей доти, доки не роздерлися на дві части. А за ними і сизоокий Сель-Роб розколовся. На правицю і лівицю, на діявола і ангелів! В чому річ?! Проста справа: Одні казали, що Харків, так собі Харків – місто хоч і недалеко від Москви, але всеж таки Харків, другі, що Харків не Харків, а передмістя Москви. З цього „харкання” і пішло. Харкнули одні, харкнули другі і почалась суматоха...” [14].

Роман Купчинський з любов’ю ставився до сучасників і до своїх героїв, однак це не заважало йому висміювати їхні недоліки. Якщо гумор допомагав авторові описувати певну рису характеру чи поведінки, применшуючи її, показуючи нікчемність того, на що вони претендують, то за допомогою іронії, навпаки, негативне мовби піднімалося, прикрашувалося, однак лише для того, щоб різкіше підкреслити відсутність приписуваних героєві чи явищу рис. Кепкуючи з недругів, Р. Купчинський уникав різкої критики, давав помірні емоційні оцінки, оскільки

існувала цензура. Письменник здебільшого спокійно розповідав про різні долі, лише інколи його описи наповнені емоційними вигуками, які свідчили про значну міру незадоволення чи протесту. Розмовність („життя наше поглиблюється, ріжничкується, одним словом ріжноманітниться" [7] „не петрушкувати" [34] – не сумувати або ж не бути самотнім, „викликувати скоботи під серцем" [1] – хвилювання, „цілий дім ходив ходором ради цього свята" [1], „Марс підїхав на пару марних міліонів миль до нашої сфіксованої старушки і робить до неї око" [9] – тобто наближення Марсу до Землі травестійно подавав як залицяння однієї планети до іншої), виразна метафоричність, рідковживані і маловідомі терміни, простота ситуації, логічне розкриття протиріч між буденністю і творчістю – легко використовуються ним для створення комічного. Р. Купчинський, добре знаючи мову щоденного побуту і мову галицької інтелігенції, часто вдавався до лексичних новотворень, які лягали в основу улюблених художніх засобів і прийомів, зокрема посилювали гумор й іронію. Серед типових слів і фраз, які охоче вживав Р. Купчинський і які не руйнували виразності його мови і чітких характеристик, такі: концертові враження, забавовий комітет і буфетова кімната („У вирі карнавалів", 1931), покріпляючий сон, реченець концерту (оголошення) („Бандурист іде!", 1924), дансерка („В барі", 1938) та ін.

Лаконічні портретні характеристики позитивних і негативних героїв здебільшого творилися розмовною, зокрема вулично-кав'ярняною, лексикою (наприклад, п'янюга, хлопчисько) і за допомогою зменшувано- чи збільшувано-оцінюваних суфіксів. Вживаючи такі слова чи фразеологізми, герой сам себе викривав. Для створення індивідуальної іронічної чи трагічної характеристики Р. Купчинський, також стилізував книжну, архаїчну лексику („Злоупотребленіє", 1938). У фейлетонах про трагічні події в радянській Україні загалом („Цар-Голод", 1925) чи про голодомор в УРСР („Брат на брата", 1928), про некоректну виборчу боротьбу українців Західної України часто використовував образність давньоруських плачів. Критикуючи мовну політику на Сході України, вживав одіозні радянські абревіатури, скорочення слів, русизми, і тим самим показував калічення мови („Радпис – галпис: (ревтрагіком.)", 1928; „З діяльогів про мову", 1928). Наводячи розмови між поляками, цитував польські часописи з метою підтвердити неправдиве висвітлення подій українського життя („На тропі Гармана II", 1925; „Спізнений відгук", 1929; „Дві сторони медалі", 1938 та ін.).

Р. Купчинський також використовував лексику, вжиту у невластивій для неї номінації (нетрафаретно). Він здебільшого шляхом зумисного поділу запозиченого слова на кілька частин, здатних незалежно одна від одної існувати, несподівано віднаходив самостійні значення. У „Карнавалі" (1926) створює комічний ефект, виводячи етимологію цього слова від слів „навала" і „кара" і, таким чином, підкреслював, що це кара для батьків, які змушені дітям давати гроші, і навала для міста, оскільки прибуває велика кількість гостей. У „Маскараді" (1926), навпаки, шляхом поділу цього слова на дві частини – маска і рада – говорить про існування іншого сприйняття балів. Переінакшуючи відомі приказки і прислів'я, письменник творив власні характеристики: „чорним по жовтому", "стрілити до себе, не кліпнувши оком" [33], „приготувати животи до сміху" [33], „ніг під собою не чути" [12] та ін. Він також інколи використовував і лайливі галицькі слова і фрази („Завіяний потяг", 1929), що підсилювало критичну оцінку. Тобто Р. Купчинський, описуючи якийсь факт, ситуацію, робив це словами, протилежне значення яких читач сам усвідомлював.

Роман Купчинський вживав традиційні і творив індивідуальні порівняння. Тому що комічне при деталізації і при використанні різностильових елементів найкраще могли передати лише оригінальні порівняння, в основі яких лежали семантично непоєднувані слова, що вело до збагачення їхніх понять. Зацитуємо наступне: „поліції як маку" [6], „білого квіту – як піску в морі" [25], „збиті в непроглядну гущу витупують танцюючі европейці зовсім як кавові горожани Мексика, чи чорні мешканці Конга" [35], „слово республика діє на мене як червона хустка на рогатого

іспанського гладіятора" [4], „рік швидко махнув, як теля хвостом біля старих воріт" [24], „котиться осінне сонце, як таріль зі старого золота" [17]. Не забуваючи про традиційні порівняння, Р. Купчинський обов'язково в останні привносив своє нове значення. Наприклад, пишучи, що один з героїв „ревів, як віл", він мав на увазі – сміявся і голосно кричав („Вертеп наших днів", 1926).

Метафори у творах письменника використані не лише для прикрашення мови героїв, для надання їй художності, чуттєвої конкретності і для поглиблення поняття, а й для показу в предметі, явищі, пейзажі тих рис, якостей, ознак, які можуть бути приховані від читача, однак розкриваються під прискіпливим поглядом письменника. Метафора в руках Р. Купчинського підкреслювала його оцінку, увиразнювала психологічний стан героїв і львівського духовного середовища загалом. Вона здебільшого знову ж була частиною жартівливого, викривально-іронічного ставлення до подій, фактів, суттєво збагачувала його – показувала, наприклад, гумористичне чи негативне, інколи трагічне та інше бачення світу в ще більшою мірою: „турботи викривляли лице" [3], „душа випоговджується" [3], „хмари носять дощ і холод" [6], „життя занадто чорне і занадто порепане, щоб дало себе побілити і вигладити" [8], „ніч така тиха, як церква" [28], „тремтіли радощами рідні села" [32], „державний корабель трясеться" (тобто карнавал), „били громи, грали грози, небо мило сльози. Душі людей натягали страхом як губка водою" [33], „Зїхалося, зійшлося товариство, яке так тісно звязали спільні смутки і радощі, а наді все небезпека смерти" [26], „ланцюх щастя" [13], „Гарні спомини летіли за відходячими учасниками, сплітаючись із піснею тих, які ще оставали" [13], „губа запитів, сумнівів і товкмачень" [16], „ховати очі в долоню" [16], „саля була виповнена понад береги" [12], „пустити молодість, нехай собі тікає" і „коломийка, яка витягала останні жили з музики, останні сили з танцюючих і останні порохи з підлоги" [35], „чистити запорошені груди хрустальним повітрям" [36], „послати синявою клапоть думки – нехай пливе як запізнена хмарка" [2], „серпанок жаху" [31] та ін. Набагато рідше письменник використовував художні засоби не з метою передачі комічного, а для створення серйозного: „... морози, що лютують на вулицях Львова, витискаючи сльози зі шкла і зітхання з мурів" [30].

Р. Купчинський звертався і до епітетів: „атлєтичне небо" [23], „щербата людська доля" [22], „пахучий спомин" [27], „темно-гранатове небо" [29], „розсміяні вози" [15], „сині води, десь-не-десь поморщені, десь-не-десь гладкі як зеркало" [21], „тихі, ядерні прокляття" [10], „палкі розмови" [16], „мягкосердна буржуазія" [14], „біле рано" (тобто білий ранок), „досвітна коломийка", „стоустий і стоносий аранжер" [34], „хрустальне повітря" [36], „відмолоджений льокаль" [4]. А ось уривок, у якому чи не найкраще спостерігаємо багатство і неповторність усіх художніх засобів Р. Купчинського: „Блиснули на мене стіни непорочною чистотою, засміялися лямпи з інтімних абажурів і кельнери з елєґантних смокінгів. Ідеально цілі зеркала помножували в безконечність досить велику скількість гостей" [4].

Щоб підсилити трагікомізм становища українського населення міжвоєнної Польщі, автор фейлетонів вживав алегорію (його героями також були звірі і птахи), зокрема, коли писав про політику („Дещо про заяців: (Дискусійна політична стаття)", 1925), подружню зраду („Віроломство", 1929), жорстокість людей, спеку чи люті морози у Львові („В спеку", 1936; „Мороз", 1937), повінь у Західній Україні („Повінь", 1927) тощо.

Інколи письменник вдавався до перифраз: за їх допомогою виділяв ті риси в героях, на які обов'язково повинен звернути увагу читач. Наприклад: „патрон родинного огнища", „живитель родини" – батько [35], „батьки народу" і „внуки народу" [20]. Не оминав і гіпербол, зокрема коли необхідно було показати силу авторитета героя чи його емоційний стан: „На кивок Його руки сто тисяч баґнетів їжилось, десять тисяч шабель дзвеніло, пять соток гармат вогнем і залізом ригало. Коли стягав густі брови пять тисяч старшин тремтіло ..." [38], зазначити вік людей: „найстарші наші громадяне, які взяті разом, могли безпечно обходити 2000-літний

ювилей своєї громадянської діяльности" [4], ставлення до них: „фіра проклять" [5] тощо.

Аналізуючи мову прози і поезії Р. Купчинського у рубриці „Відгуки дня" (1924 – 1939) часопису „Діло", можна зрозуміти і причини, з яких автор накопичував або вміло розпорошував різні стилістичні ефекти. До того ж у Р. Купчинського важливе не лише багатство лексики, а й спосіб уживання й сполучення найрізноманітніших слів – він часто звертався до стильового контрасту і стильового змішання. Вихоплюючи з контекстів по кілька показових і цікавих метафор, епітетів та інших фраз, ми бачимо, як автор породжував нові значення слів, асоціації, образи. Вжиті у переносному значенні слова є поряд із діалогами монологами, інструментами вибудовування ним реальної, часом надміру заземленої дійсності.

У великій кількості різноманітних художніх засобів Р. Купчинського можна помітити певні тенденції. Серед них – це гумористичне змішування чи протиставлення різних сфер буття і проміжків часу, логічне чи алогічне поєднання певних подій і ситуацій. Навіть традиційні характеристики, з'являючись у щоразу в інших контекстах, неочікувано по-новому представляли міжвоєнну дійсність чи внутрішній світ людини.

SUMMARY

The article deals with the themes and style of R. Kupchyns'kyi's contributions to the Lviv newspaper "Dilo" which were published under the rubric "Responses of a day".

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Галактіон Чіпка. Бандурист іде!... // Діло. – 1924. – Ч. 168. – С. 3.
2. Галактіон Чіпка. В світ за очі // Діло. – 1936. – Ч. 168. – С. 7.
3. Галактіон Чіпка. Великдень // Діло. – 1925. – Ч. 86. – С. 12.
4. Галактіон Чіпка. Відновлена республика // Діло. – 1924. – Ч. 172. – С. 3.
5. Галактіон Чіпка. Завіяний потяг // Діло. – 1929. – Ч. 43. – С. 5.
6. Галактіон Чіпка. Запоріжські Ігрища // Діло. – 1925. – Ч. 207. – С. 3.
7. Галактіон Чіпка. Звязок, авангард і атональність // Діло. – 1932. – Ч. 9. – С. 5.
8. Галактіон Чіпка. Зимові порівнання // Діло. – 1925. – Ч. 272. – С. 3.
9. Галактіон Чіпка. Каварняна астрономія // Діло. – 1924. – Ч. 182. – С. 3.
10. Галактіон Чіпка. Карнавал (роздум) // Діло. – 1926. – Ч. 38. – С. 3.
11. Галактіон Чіпка. Коли прийде „День Ледняка" // Діло. – 1929. – Ч. 49. – С. 4.
12. Галактіон Чіпка. Концертові враження // Діло. – 1928. – Ч. 126. – С. 2.
13. Галактіон Чіпка. Ланцюх щастя // Діло. – 1930. – Ч. 80. – С. 4.
14. Галактіон Чіпка. Лівицею по правиці // Діло. – 1928. – Ч. 98. – С. 3.
15. Галактіон Чіпка. Лугове свято // Діло. – 1930. – Ч. 135. – С. 4.
16. Галактіон Чіпка. Мазепа // Діло. – 1927. – Ч. 174. – С. 3.
17. Галактіон Чіпка. Міжнародня туристика // Діло. – 1930. – Ч. 240. – С. 5.
18. Галактіон Чіпка. Мірило культури // Діло. – 1927. – Ч. 73. – С. 3.
19. Галактіон Чіпка. На маргінесі гоцадральности // Діло. – 1932. – Ч. 17. – С. 5.
20. Галактіон Чіпка. На ріках вавилонських ... // Діло. – 1929. – Ч. 14. – С. 3.
21. Галактіон Чіпка. На розбурханих хвилях // Діло. – 1937. – Ч. 67. – С. 13.
22. Галактіон Чіпка. На свіжий воздух // Діло. – 1925. – Ч. 149. – С. 2 – 3.
23. Галактіон Чіпка. Направа репутації // Діло. – 1925. – Ч. 104. – С. 3.
24. Галактіон Чіпка. Оглянувшись ... // Діло. – 1931. – Ч. 1. – С. 5.
25. Галактіон Чіпка. Осіння весна // Діло. – 1928. – Ч. 245. – С. 6.
26. Галактіон Чіпка. Останній акорд карнавалу // Діло. – 1927. – Ч. 58. – С. 2.
27. Галактіон Чіпка. Підлюте: (Описи вражінь і природи) // Діло. – 1927. – Ч. 197. – С. 4.
28. Галактіон Чіпка. Похорон // Діло. – 1927. – Ч. 203. – С. 3.
29. Галактіон Чіпка. При очку вулия // Діло. – 1930. – Ч. 235. – С. 5.
30. Галактіон Чіпка. Проби мови // Діло. – 1929. – Ч. 31. – С. 4.
31. Галактіон Чіпка. Пятниста Бережанщина // Діло. – 1938. – Ч. 154. – С. 13.
32. Галактіон Чіпка. Самопошана // Діло. – 1928. – Ч. 54. – С. 4.
33. Галактіон Чіпка. Самосуд: (Замісць рецензії на „Маскараду" II. Серію „Вертепу наших днів" // Діло. – 1926. – Ч. 103. – С. 3.
34. Галактіон Чіпка. У вирі карнавалів // Діло. – 1931. – Ч. 30. – С. 2.
35. Галактіон Чіпка. У вирі карнавалів. II // Діло. – 1931. – Ч. 31. – С. 2-3.
36. Галактіон Чіпка. Ямне // Діло. – 1930. – Ч. 195. – С. 3.
37. Купчинський Р. На свіжий воздух // Діло. – 1925. – Ч. 149. – С. 2 .
38. Купчинський Р. Смерть ґенерала // Діло. – 1938. – Ч. 142. – С. 9.